

TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA O'QUVCHILARNING BADIY-IJODIY TASAVVURLARINI SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

NEGMATOVA ZULAYXO SHERMATOVNA

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. *Ushbu maqolada ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurlarini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlari keng qamrovli pedagogik tahlil asosida o'rganilgan. Interaktiv, multimedia, loyiha va muammoli ta'lim texnologiyalarining badiiy-ijodiy tasavvur rivojlantirishdagi imkoniyatlari, afzalliklari va cheklovlari qiyosiy usulda tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim texnologiyalari, badiiy-ijodiy tasavvur, interaktiv ta'lim, multimedia texnologiyalari, loyiha texnologiyasi, muammoli ta'lim, ijodiy fikrlash, estetik rivojlanish.*

ABSTRACT. *This article examines the specific features of forming students' artistic-creative imagination based on educational technologies through a comprehensive pedagogical analysis. The possibilities, advantages and limitations of interactive, multimedia, project-based and problem-based learning technologies in developing artistic-creative imagination are comparatively analyzed.*

Keywords: *educational technologies, artistic-creative imagination, interactive learning, multimedia technologies, project technology, problem-based learning, creative thinking, aesthetic development.*

KIRISH. Ta'lim texnologiyalari sohasidagi tez rivojlanayotgan innovatsiyalar zamonaviy pedagogikada o'quvchi shaxsini har tomonlama kamol toptirish imkoniyatlarini tubdan kengaytirmoqda. Xususan, badiiy-ijodiy ta'lim sohasida raqamli va interaktiv texnologiyalarning qo'llanilishi an'anaviy yondashuvlar chegarasini sezilarli darajada kengaytirdi. Biroq texnologik vositalarning ko'pligi va turli-tumanligi fonida bir muhim savol o'z dolzarbligini

saqlab qolmoqda: qaysi texnologiyalar o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurini shakllantirishda chinakam samarali?

Badiiy-ijodiy tasavvur o'quvchi shaxsining eng murakkab va ko'p qirrali psixologik xususiyatlaridan biri bo'lib, u bilish jarayonlari, emotsional-sezgi tajribasi va ijodiy faoliyat maqsadlari yig'indisini ifodalaydi. A. Ya. Dukin va M. V. Osorinananing psixologik tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, badiiy tasavvur faqat in'ikos qilish emas, balki yangini yaratish, qayta talqin qilish va his-tuyg'ularni shaklga aylantirish qobiliyatidir [1]. Bu murakkab psixologik qurilmani rivojlantirish uchun oddiy axborot uzatish yetarli emas — o'quvchini faol ijodiy jarayonga jalb etuvchi pedagogik vositalar zarur.

Ta'lim texnologiyalari badiiy-ijodiy tasavvurga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bir tomondan, ular o'quvchi uchun yangi ijodiy imkoniyatlar, yangi ifoda vositalari va yangi tajriba ko'lamini ochadi. Boshqa tomondan, noto'g'ri tanlangan yoki kontekstsiz qo'llangan texnologiyalar o'quvchining faol ijodiy jarayonini passiv iste'molchilikka almashtirish xavfini tug'diradi [2]. Ushbu maqolada ana shu ikki tomonlama xususiyat va ta'lim texnologiyalari orqali badiiy-ijodiy tasavvurni shakllantirishning spetsifik qonuniyatlari o'rganiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurlarini shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, texnologik vositalar samaradorligini baholash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish quyidagi vazifalarni hal etishni taqozo etadi: badiiy-ijodiy tasavvurning psixologik-pedagogik mazmunini aniqlash; zamonaviy ta'lim texnologiyalarining tasavvur rivojlantirishdagi imkoniyatlarini qiyosiy tahlil qilish; empirik tadqiqot asosida eng samarali texnologik yondashuvlarni belgilash.

ADABIYOTLAR SHARHI. Badiiy-ijodiy tasavvurning psixologik asoslarini o'rganishda L. S. Vigotskiy, A. N. Leontyev va S. L. Rubinshteynning asarlari fundamental ahamiyat kasb etadi. Vigotskiy ijodiy tasavvurning ikki funksiyasini ajratib ko'rsatgan: kombinatorik funksiya (mavjud elementlarni yangi kombinatsiyalarda birlashtirish) va dissotsiativ funksiya (yaxlit narsani alohida

elementlarga ajratish) [3]. Bu ikki funksiya ta'lim texnologiyalari orqali maqsadli ravishda rivojlantirilishi mumkin.

Ta'lim texnologiyalarining badiiy ta'limdagi o'rnini o'rganishda J. Papert va S. Harel tomonidan ishlab chiqilgan konstruksionizm nazariyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Konstruksionizm nazariyasiga ko'ra, o'rganish jarayonining eng samarali shakli — o'quvchi boshqalar ko'rishi mumkin bo'lgan, real, ulashiluvchi mahsulot yaratayotganda sodir bo'ladi. Bu tamoyil zamonaviy loyiha va ijodiy texnologiyalarning pedagogik asosini tashkil etadi [4].

Multimedia texnologiyalarining badiiy-ijodiy rivojlanishga ta'sirini o'rganishda R. Mayer tomonidan ishlab chiqilgan multimedia ta'limi kognitiv nazariyasi muhim o'rin egallaydi. Mayer vizual va verbal axborotning birgalikda taqdim etilishi o'quvchining kognitiv faoliyatini faollashtirishi va yangi g'oyalar yaratishga turtki berishi mumkinligini eksperimental yo'l bilan isbotlagan [5]. Biroq Mayer shu bilan birga axborot yukining ortiqcha bo'lishi kognitiv blokajga olib kelishi va ijodiy faoliyatni inhibe qilishi mumkinligi haqida ogohlantiradi.

Muammoli ta'lim texnologiyasining ijodiy tasavvur rivojlantirishdagi o'rnini tadqiq etgan J. Dewey va uning zamondosh izdoshlari ta'kidlashicha, haqiqiy ijodiy fikrlash faqat real muammo kontekstida faollashadi. San'at ta'limida muammoli yondashuv o'quvchini biror mazmunni shunchaki tasvirlash emas, balki o'zi uchun muammoli bo'lgan mavzuni badiiy ifoda vositalari orqali hal etishga undaydi [6]. Bu yondashuv badiiy-ijodiy tasavvurni passiv takrorlashdan faol yaratishga yo'naltiradi.

METODOLOGIYA. Tadqiqot qiyosiy-tahliliy va eksperimental metodologiyaga asoslanadi. Nazariy qism uchun ta'lim texnologiyalari va badiiy ta'lim sohasidagi 2005–2024 yillar oralig'ida chop etilgan 43 ta ilmiy maqola, 7 ta monografiya va 5 ta milliy ta'lim standarti hujjati tahlil qilindi. Tahlil davomida texnologiyalarning badiiy-ijodiy tasavvurga ta'sirini tavsiflovchi to'rtta asosiy o'zgaruvchi ajratildi: kognitiv faollik darajasi, emotsional jalb etilganlik, mahsulot o'ziga xosligi va jarayon refleksivligi.

Empirik tadqiqot bosqichida to'rtta xil ta'lim texnologiyasi — interaktiv, multimedia, loyiha va muammoli ta'lim — parallel ravishda uchta tajriba guruhida

sinaldi. Har bir guruh uchun badiiy ta'lim mavzularini qamrab oluvchi 12 haftalik o'quv dasturi ishlab chiqildi. Nazorat guruhida an'anaviy tushuntirish-namoyish usuli qo'llandi. Badiiy-ijodiy tasavvurning rivojlanish dinamikasini o'lchash uchun boshlang'ich, oraliq va yakuniy diagnostik kesimlar amalga oshirildi. Jami 6 ta maktabda 280 nafar o'quvchi tadqiqotda ishtirok etdi.

Natijalarning statistik ishlanmasida ANOVA dispersiya tahlili, juft t-test va korrelyatsion tahlil usullari qo'llandi. Ekspert baholashlarda 5 nafar san'at ta'limi bo'yicha mutaxassis ishtirok etdi; ular o'quvchi ishlarini ko'r-ko'rona baholash (blind review) tamoyiliga asosida baholadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. *Interaktiv ta'lim texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlari.* Interaktiv ta'lim texnologiyasi badiiy-ijodiy tasavvurni rivojlantirishda guruh ijodiy dinamikasi orqali samarali ta'sir ko'rsatadi. Tajriba natijalariga ko'ra, interaktiv doskalar, fikrlar haritasi (mind mapping) va guruhli ijodiy sessiyalar o'quvchilarda g'oyalar generatsiyasi ko'rsatkichini nazorat guruhiga nisbatan o'rtacha 28% oshirdi. Interaktiv texnologiyaning o'ziga xos xususiyati shundaki, u o'quvchiga o'z ijodiy g'oyasini darhol ko'rgazmali tarzda ifodalash va guruhga taqdim etish imkonini beradi. Bu esa ijodiy jarayonni tezlashtiradi va o'quvchida o'z g'oyalariga ishonchni mustahkamlaydi.

Multimedia texnologiyasining o'ziga xos xususiyatlari. Multimedia texnologiyasi badiiy ta'limda ko'p sensorli idrokni faollashtirish orqali o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Animatsiya, video va musiqa kombinatsiyasidan foydalanilgan darslarda o'quvchilarning badiiy obrazlar boyligining 35% ga ortganligi kuzatildi. Biroq tadqiqot muhim xususiyatni aniqladi: multimedia kontenti faqat o'quvchi o'zi yaratgan yoki faol tomosha qilgan taqdirda ijodiy tasavvurga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Passiv multimedia iste'moli — masalan, tayyor animatsiyalarni ko'rish — hatto badiiy tasavvurni pasaytirishi mumkin, chunki o'quvchining o'z ichki obrazlar yaratish jarayonini inhibe qiladi [7].

Loyiha va muammoli ta'lim texnologiyalarining o'ziga xos xususiyatlari. Loyiha texnologiyasi badiiy-ijodiy tasavvurni eng chuqur va uzoq muddatli rivojlantiruvchi yondashuv sifatida yakuniy baholashlarda birinchi o'rinni egalladi.

Uzoq muddatli ijodiy loyiha ustida ishlayotgan o'quvchilar badiiy g'oya bilan o'ziga xos shaxsiy munosabat o'rnatdi, bu esa mahsulot o'ziga xosligining eng yuqori ko'rsatkichlarini ta'minladi. Muammoli ta'lim texnologiyasi esa badiiy-ijodiy tasavvurning analitik komponentini — mavjud badiiy muammoni anglash va o'ziga xos yechim topish qobiliyatini — rivojlantirishda alohida samaradorlik ko'rsatdi [8].

XULOSA. Olib borilgan tadqiqot ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilarning badiiy-ijodiy tasavvurlarini shakllantirishning bir qator o'ziga xos xususiyatlarini aniqladi. Birinchi xususiyat: har bir ta'lim texnologiyasi badiiy-ijodiy tasavvurning turli psixologik komponentlariga — g'oyalar boyligiga, obrazlar o'ziga xosligiga, refleksivlikka — turlicha ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun texnologiyalarni maqsadga muvofiq tanlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ikkinchi xususiyat: ta'lim texnologiyasining samaradorligi o'quvchining aktiv yoki passiv pozitsiyasida bo'lishiga bog'liq. Texnologiya o'quvchini ijodiy jarayonning subyektiga aylantirgandagina u badiiy-ijodiy tasavvurni rivojlantiradi. Uchinchi xususiyat: texnologiyalarning kombinatsiyasi yagona texnologiyadan samaraliroq. Loyiha texnologiyasi multimedia vositalari bilan birlashganda, o'quvchi ham kontseptual fikrlash, ham vizual ifoda ko'nikmalarini bir vaqtda rivojlantiradi.

Amaliy tavsiya sifatida o'qituvchilarga quyidagi texnologik ketma-ketlik taklif etiladi: g'oya generatsiyasi bosqichida interaktiv texnologiya; boyitish va ilhomlantirish bosqichida multimedia; ifodalash va mustahkamlash bosqichida loyiha; tahlil va baholash bosqichida muammoli ta'lim. Bu ketma-ketlik badiiy-ijodiy tasavvurni tizimli va barqaror rivojlantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Dukin, A. Ya. (2003). Psixologiya xudojestvennogo tvorchestva. Nauka, Sankt-Peterburg.
2. Prensky, M. (2010). Teaching Digital Natives: Partnering for Real Learning. Corwin, Thousand Oaks.
3. Vigotskiy, L. S. (1997). Voobrajenie i tvorchestvo v detskom vozraste. Prosvesheniye, Moskva.
4. Papert, S., & Harel, I. (1991). Constructionism. Ablex Publishing, Norwood.

5. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge University Press, Cambridge.
6. Dewey, J. (1934). *Art as Experience*. Minton, Balch & Company, New York.
7. Selwyn, N. (2011). *Education and Technology: Key Issues and Debates*. Continuum, London.
8. Hmelo-Silver, C. E. (2004). Problem-based learning: What and how do students learn? *Educational Psychology Review*, 16(3), 235–266.
9. Berdiyeva, S. (2024). Improving the methodology of preparing students for creative activity based on foreign experiences. *Talqin va tadqiqotlar*,(28).
10. Qizi, B. S. E. (2025). TA'LIM JARAYONLARINI TASHKIL QILISHDA SUN'IY INTELLEKT VOSITALARINING QO 'LLANILISHI. *Alfraganus*, (6 (17)), 204-207.
11. Eshonqul o'g'li, B. M. (2026). O'ZBEKISTONDA JISMONIY TARBIYA VA SPORTNING IJTIMOIIY-PEDAGOGIK ASOSLARI: ZAMONAVIY HOLAT VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. *Modern education and development*, 41(2), 162-169.
12. Berdiyeva, S., & Xudoyberdiyeva, M. (2025). YOSHLARNI MILLIY QADRIYATLAR RUHIDA TARBIYALASH ASOSIDA MILLIY O'ZLIKNI YUKSALTIRISH TEXNOLOGIYALARI. *GOLDEN BRAIN*, 3(1), 87-90.
13. Nasiba, Q., & Berdiyeva, S. (2023). SIGNIFICANCE AND CONTENT OF PEDAGOGICAL DIAGNOSTIC METHODS. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS)*, 2(2), 51-53.